

ارزیابی تطبیقی جایگاه سرمایه اجتماعی در ساختار محلات شهری با استفاده از تکنیک AHP (مطالعه موردی: شهر قزوین)

تاریخ دریافت مقاله: ۹۴/۰۱/۲۲

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۴/۱۲/۰۵

الهام کاکاوند (کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین)
سمیه آهنی* (کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین)
فاطمه زارعی (کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین، باشگاه پژوهشگران
جوان و نخبگان، قزوین، ایران)
رحیم هاشم پور (دکترای آمایش سرزمین، استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)،
دانشکده معماری و شهرسازی، قزوین، ایران)

چکیده

سرمایه اجتماعی اگر چه مفهومی نوین و نوپا در عرصه‌ی مطالعات شهری است، اما این مفهوم ریشه در روابط اجتماعی نوع بشر دارد. انسان به طور ذاتی در تعامل و تقابل با دیگران نیازهای خود را برطرف ساخته و گذران امور می‌کند. اثرات این کنش‌ها و نقش آن‌ها به حدی پیچیده می‌باشد؛ که سبب شده است سرمایه اجتماعی از ابعاد گوناگون، مورد مطالعه محققین علوم مختلف قرار بگیرد. در برنامه‌ریزی شهری نیز شناخت و بررسی سرمایه اجتماعی محلات شهری از ملزومات است، چرا که منجر به واقع‌گرایی در برنامه‌ها، اقدامات و مدیریت فضا در ساختار محلات خواهد شد. از این رو در مقاله حاضر، با اتخاذ رهیافت تطبیقی به ارزیابی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در معیارهای آگاهی، مشارکت و اعتماد اجتماعی در بین محلات مختلف مناطق سه‌گانه شهر قزوین پرداخته شده است. با بکارگیری روش انجام پژوهش توصیفی-تحلیلی، داده‌های کیفی با استفاده از مدل طراحی شده به صورت کمی و قابل سنجش تبدیل گردیده‌اند. مدل ارزیابی با ایجاد درخت ارزش و با روش فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) و در چهار سطح طراحی شده است. توزیع پرسش‌نامه‌ها با شناخت محدوده‌های مطالعاتی از طریق مطالعه میدانی و تعیین حجم نمونه بر اساس فرمول محاسباتی کوکران به صورت نمونه‌گیری تصادفی سیستماتیک، انجام گرفته است و در نهایت به بررسی تطبیقی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در محلات مورد نظر پرداخته شده است. یافته‌های پژوهش بازگویی وجود تفاوت معنی‌دار در میانگین سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن در بین محلات مورد بررسی می‌باشد. به گونه‌ای

* نویسنده رابط: somaye.ahani@yahoo.com

که در میان محلات مورد مطالعه محله آخوند در منطقه ۱ شهرداری قزوین دارای بیشترین میزان سرمایه اجتماعی و به دنبال آن محله خیام در منطقه ۲ و در نهایت محله کوثر در رتبه سوم از لحاظ میزان سرمایه اجتماعی ارزش گذاری شده است.

واژه های کلیدی: ارزیابی - محله های شهری - سرمایه اجتماعی - فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) - قزوین

مقدمه

از جمله عوامل و ملزومات موفقیت هر گونه برنامه‌ریزی، توجه به مسائل اجتماعی و سرمایه اجتماعی است، به گونه ای که نمی‌توان بدون توجه بدان به امر برنامه‌ریزی اقدام نمود. (توکلی جمیله و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۳۷) رشد فزاینده ابعاد شهرنشینی و شکل‌گیری مقیاس‌های جدیدی از رشد شهری در طی چند دهه اخیر موجب شده است که شهر و شهرسازی معاصر با چالش‌های نوینی مواجه گردد (Friedman, 1993: 307). در کشور ما نیز بخش قابل توجهی از بافت‌های قدیمی شهرهای کشور که غالباً هسته‌ی اولیه و اصلی این شهرها را تشکیل می‌دهند در روند شتاب آلود شهرنشینی و برنامه‌های توسعه شهری مورد بی توجهی قرار گرفته و به بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری تبدیل شده‌اند (سجادی و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۴۵). با توجه به این مهم و به دلیل گستردگی ابعاد و تغییر در ماهیت مسائل شهری و پیچیدگی این مسائل، جامع‌نگری و توجه به ابعاد و جنبه‌های مختلف مسئله به منظور حل پایدار آن‌ها به امری اجتناب ناپذیر تبدیل گردیده است. در این میان توجه و تاکید برنامه‌ریزی و مدیریت شهرها، بیش از هر زمان دیگری به سطوح پایین‌تر و ابعاد ملموس زندگی شهری متوجه شده است (Friedman, 1993: 308). چنانکه پژوهش‌ها و مطالعات زیادی که در یکی دو دهه اخیر صورت گرفته است، همه به نوعی سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت شهری را از خردترین واحد یعنی محله در شهر هدف قرار داده است (Madanipour, 2001: 72). چنین به نظر می‌آید که محله محوری و انس با محله، به نیاز خاص محلات تعبیر می‌شود. در نگاهی دیگر نیازهای خاص برخی از محلات ایجاب می‌کند برنامه‌های خاصی نیز برای شهروندان طراحی شود. اعضای یک محله یکپارچه‌اند و در ریشه‌ها، هویت، خاطرات و علائق، بعضاً مشترک بوده‌اند، اما در چنین قرنی با چنین پیشینه‌ای، محله محوری به کم رنگی رابطه‌ها انجامیده است. شاید فروپاشی نظام سنتی، شرایط جدید و تغییرات اقتصادی و اجتماعی پرشتاب و سهل انگارانه، شالوده محله را به تزلزل و بی هویتی سوق داده است.

محلات شهری یکی از کانون‌های خرد و ملموس شکل‌گیری هویت‌های فرهنگی و تعلقات اجتماعی هستند. ارزش‌ها و هنجارهای محله‌ای، اغلب به صورت مناسبات رویارویی، حس تعلق اجتماعی را تقویت می‌کنند که بر این اساس در ساختار محلات شهری، نقش سرمایه اجتماعی به عنوان مجموعه‌ای از هنجارها، ارزش‌های غیررسمی، قواعد عرفی و تعهدات اخلاقی، که رفتار متقابل افراد در آن‌ها شکل می‌گیرد و موجب تسهیل روابط اجتماعی می‌شود (رفیعی ۱۳۸۸: ۱۵)؛ لذا توسعه‌یافتگی انسانی به عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار

اجتماعی به حساب می‌آید (نوابخش و ارجمند سیاه پوش، ۱۳۸۸: ۸۱-۸۵). در این راستا سرمایه اجتماعی نیز در ساختار محلات شهری به دلیل تغییرات کالبدی، اقتصادی و تکنولوژیک و اجتماعی دچار دگرگونی‌های متعدد می‌شود. از جمله پژوهش‌هایی که از نظر سنجش سرمایه اجتماعی قابل ارجاع است؛ به اجمال می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

توانبخش و همکاران (۱۳۸۷)، در پژوهشی با عنوان بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه شهری به بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه شهری در سطح تحلیل نواحی و میزان توسعه‌یافتگی نواحی منطقه ۵ شهر تهران پرداخته است؛ و هفت عنصر مفهومی سرمایه اجتماعی شامل آگاهی، اعتماد عمومی، اعتماد نهادی، مشارکت رسمی، مشارکت غیر رسمی خیریه‌ای، مشارکت غیر رسمی همیارانه و مشارکت غیر رسمی مذهبی بررسی شده‌اند. ربانی و همکاران (۱۳۸۸)، در پژوهشی با عنوان بررسی سرمایه اجتماعی و عوامل موثر بر شکل‌گیری آن در سطح محله با هدف شناسایی عوامل موثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در سطح محله، به بررسی اهمیت مفهوم سرمایه اجتماعی در محله پرداخته‌اند و شاخص‌های پیوند همسایگی، اعتماد در سطح محله، مشارکت در امور محله، کنترل اجتماعی غیررسمی و احساس تعلق به محله را مهم‌ترین شاخص‌ها در این ارتباط دانسته‌اند. نوغازی و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رضایت از زندگی پرداخته‌اند. در این پژوهش سرمایه اجتماعی با معرف‌های «مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و شبکه رابطه اجتماعی» بررسی شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی با میزان رضایت از زندگی رابطه معنادار وجود دارد. همچنین بین متغیرهای مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و شبکه روابط اجتماعی با رضایت از زندگی نیز رابطه معنادار وجود دارد. قاسمی و همکاران (۱۳۹۰)، در پژوهشی با عنوان بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی برون‌گروهی بر توسعه اقتصادی در استان‌های ایران، معتقد است در سال‌های اخیر بحث در مورد نتایج مثبت سرمایه اجتماعی رشد چشمگیری یافته است به گونه‌ای که از آن به عنوان حلقه مفقوده توسعه یاد می‌شود. در این پژوهش این باور به چالش کشیده شده و فرض بر این است که سرمایه اجتماعی انواع گوناگون دارد و ممکن است که نوعی از آن تأثیر منفی بر توسعه داشته باشد و نوع برون‌گروهی آن که به روابط مبتنی بر اعتماد گروه‌های باز و نهادهای مدنی ارجاع داده می‌شود، در شرایط خاص موجب کاهش هزینه مبادلات، اعتماد تعمیم یافته و افزایش سرمایه انسانی شود و در نتیجه تأثیر مثبت بر روند توسعه یک کشور داشته باشد. در جمع‌بندی نتایج حاصل از مرور منابع تجربی باید گفت که در آنها سرمایه اجتماعی با مولفه‌ها، شاخص‌ها و

معرف‌های متفاوتی مورد سنجش قرار گرفته است، به طوری که مقایسه نتایج حاصل از آنها با یکدیگر به دلیل نبود ابزار یا خط کش واحد، مشکل است. اغلب منابع تجربی خصلتی توصیفی دارند که امید است با تعیین محدوده‌های مشخص مطالعاتی سایر جنبه‌های سرمایه اجتماعی نمایان شود.

از گذشته‌های دور، محلات مسکونی در شهرها به عنوان سلول‌های حیات شهری، نقش اساسی در زندگی ساکنان آنها داشته‌اند. با توجه به اینکه در گذشته محلات شهری، مکان‌هایی برای گردآمدن افراد با ویژگی‌های قومی نژادی، مذهبی، اقتصادی، اجتماعی و مشترک بوده‌اند، به دنبال تجمع بیش تر افراد با ویژگی‌های مشترک در یک محدوده، آن بخش از شهر هویت خاص و شناخته شده‌ای داشت که سبب تمایز آن از دیگر بافت‌ها یا اطراف می‌گردید. (کرامت اله زیاری، ۱۳۹۳: ۸۴-۹۴) در این مقاله ابتدا با مروری بر تعاریف سرمایه اجتماعی از دیدگاه اندیشمندان در این عرصه، به شناسایی مؤلفه‌های موثر سرمایه اجتماعی در ساختار محلات شهری می‌پردازیم و با بررسی محلات مورد نظر، میزان سرمایه اجتماعی در آن محلات را مورد بررسی قرار می‌دهیم و در ادامه نتایج این پژوهش میدانی در رویکردی توصیفی- تطبیقی بیان می‌شود. این پژوهش بر این فرض بنا شده است که محله آخوند در منطقه ۱ شهرداری قزوین دارای بیش ترین میزان سرمایه اجتماعی و به دنبال آن محله خیام در منطقه ۲ و در نهایت محله کوثر در رتبه سوم از لحاظ میزان سرمایه اجتماعی ارزش‌گذاری شده است.

در واقع ارزیابی شاخص‌های سرمایه اجتماعی در محلات مورد مطالعه است که می‌تواند نمایانگر تحلیل‌هایی خاص و رویکردی در این زمینه باشد؛ و در نهایت به ارائه راهکارهایی در جهت بهبود و کارآمدی حوزه مداخلات برای افزایش سرمایه اجتماعی در سطح محلات مورد بررسی می‌پردازیم.

مفهوم سرمایه اجتماعی و نظریه پردازان آن

سرمایه به وسیله افراد و گروه‌ها به منظور تسهیل در خدمات رسانی به اجتماع مورد استفاده قرار می‌گیرد (Key, 2005:162).

مفهوم سرمایه اجتماعی از سال ۱۹۸۰ میلادی، وارد علوم اجتماعی به ویژه جامعه‌شناسی شد؛ ابتدا توسط افرادی چون بوردیو، پاسرون و لویی مطرح شد و بعدها توسط کسانی چون کلمن، بارت، پوتنام و پرترز بسط و گسترش داده شد. در ادبیات علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی، سرمایه اجتماعی به مجموعه‌ای از هنجارها، ارزش‌ها، شبکه‌ها و

سازمان‌هایی اشاره می‌کند که مردم از طریق آن‌ها به توانایی‌ها و ظرفیت‌ها و استعداد خود می‌رسند که این توانایی‌ها به افراد قدرت تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری می‌دهد (کلمن، ۱۹۸۸، به نقل از فیلد، ۱۳۸۸). تعریف رایج سرمایه اجتماعی از دیدگاه کارکردگرایی عبارت است از روابط دو جانبه تعاملات و شبکه‌هایی که در میان گروه‌های انسانی پدیدار می‌گردند و سطح اعتمادی که در میان گروه و جماعت خاصی به عنوان تعهدات و هنجارهای پیوسته با ساختار اجتماعی یافت می‌شود (فیروزآبادی، ۱۳۸۴: ۲۳).

همان‌طور که می‌دانیم تعاریف متعددی از سرمایه اجتماعی در زمینه‌های مختلف علوم وجود دارد، ولی اگر بخواهیم تعریف جامعی از این مفهوم داشته باشیم؛ می‌توانیم به اندیشه‌های فلورا رجوع کنیم که در تعریف ایشان سرمایه اجتماعی را حاصل پدیده‌های خاص در یک سیستم اجتماعی می‌داند که شامل اعتماد متقابل، تعامل اجتماعی متقابل، گروه‌های اجتماعی با احساس هویت جمعی و گروهی، احساس وجود تصویری مشترک از آینده، کارگروهی می‌شود (شارع پور، ۱۳۸۰، به نقل از فلورا، ۱۹۹۹).

ویژگی‌های سرمایه اجتماعی و انواع آن

ویژگی ذاتی سرمایه اجتماعی این است که در روابط اجتماعی شکل می‌گیرد (شارع پور، ۱۳۸۳: ۴۱). سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، سرمایه اجتماعی را شبکه‌هایی می‌داند که همراه با هنجارها و ارزش‌ها و فهم مشترک سبب تسهیل همکاری در درون و میان گروه‌ها می‌شود (OECD, 2005:45). با توجه به مفهوم اجتماع محور سرمایه اجتماعی، می‌توان آن را در اشکال مختلفی متصور شد:

- سرمایه اجتماعی درون گروهی^۱ که پیوندهای بین افراد مشابه در موقعیت‌های مشابه ای از جمله خانواده هسته‌ای، دوستان نزدیک و همسایگان را پوشش می‌دهد. پوتنام این نوع سرمایه را تحت عنوان پیوندهای عمیق و محکم درون اجتماعات منزوی مانند شبکه‌های خانوادگی و یا جدایی‌گزینی طبقاتی تعریف می‌کند که به پیوندهای مستحکم درونی گروه یا اجتماع اشاره دارد (Putnam, 2000:45-49).
- سرمایه اجتماعی ارتباط دهنده^۲ که پیوندهای دورتر و پرفاصله تر افراد مشابه را فرا می‌گیرد، از جمله دوستی و همکاری‌های سطحی که با مرزهای جداگانه‌ای از طبقه

^۱-Bonding

^۲-Bridging

اجتماعی، نژاد، قوم و مذهب امکان می‌یابد و به تعاملات اجتماعی بین گروه‌های اجتماعی اشاره دارد (Schneider, 2004: 65-76).

■ سرمایه اجتماعی پیوند دهنده^۱ که به افراد غیر مشابه در موقعیت‌های غیرمشابه می‌رسد، از جمله کسانی که کاملاً خارج از اجتماع هستند و به این طریق اعضا را قادر می‌سازد تا بر منابعی با دامنه‌ای گسترده‌تر از منابع قابل استفاده در داخل اجتماع نفوذ داشته باشند (وولکوک، ۲۰۰۱، به نقل از فیلد، ۱۳۸۸). گروه پژوهشی بانک جهانی این نوع سرمایه اجتماعی را پیوندهای عمومی مردم در جامعه با نیروهای ارتباطی موجود در آن مانند پیوندهای میان اقشار کم در آمد اجتماعی و نهادهای دولتی ارائه کننده خدمات تعریف کرده‌اند (Wb, 2001: 6).

صورت‌های شناختی سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی به صورت‌های شناختی زیر قابل بیان می‌شود:

۱. هنجارها، شبکه‌ها و ارزش‌ها که از مفاهیم جامعه شناختی عرفی-الگوهی رفتاری، ارتباطات و تعاملات اجتماعی و سیستم‌های اعتقادی ریشه می‌گیرند و به مراتب بالاتری از اعتماد و عمل متقابل افراد اجتماع کمک می‌کنند (Putnam, 2006: 96).
 ۲. پیوستگی‌ها، پیوندهای ارتباطی و ارتباط‌های پیوندی به ارتباطات، تعاملات کنش‌ها و روابط اجتماعی افراد در عرصه‌های اجتماع پذیر جامعه اشاره دارد. پیوندهای ارتباطی روابط و تعاملات افقی میان گروه‌های اجتماعی را نشان می‌دهد و ارتباطات پیوندی به ارتباطات عمودی یا قطری با دیگر گروه‌های اجتماعی اشاره دارد (Woolclck, 2000: 65-78).
 ۳. اعتماد، همکاری و تمایل متقابل که بر مفاهیم جامعه شناختی ویژه‌ای اشاره دارند و از آنجا که رفتارهای اجتماعی ریشه در رفتارهای متقابل و معامله به مثل دارند، در بستر دستیابی با مطالبات عمومی و اهداف مشترک اجتماعی است که میزان اعتماد متقابل و روابط پایدار اجتماعی تعیین و ارزیابی می‌شود (Fukuyama, 1999: 12).
 ۴. فرصت‌ها، انگیزش‌ها و قابلیت‌ها که به برآمدهای ساختاری و برآمدهای بطئی در فراشد شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در عرصه‌های اجتماعی اشاره دارند (Adler, 2002: 20).
- رکیونا برای سرمایه اجتماعی ۵ بعد را در نظر می‌گیرد: اعتماد، روابط اجتماعی، تعهد، ارتباط و نفوذ (Requena, 2003).

^۱ - linking

مؤلفه‌ها و معیارهای ارزیابی و سنجش سرمایه اجتماعی

اعتماد اجتماعی

اعتماد به عنوان یکی از مهم ترین عناصر تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی از شرایط و الزامات کلیدی موجودیت هر جامعه محسوب شده و برای حل مسایل اجتماعی محسوب می‌شود و برای حل مسایل اجتماعی ضروری به نظر می‌رسد؛ به طوری که باعث پیدایش آرامش و امنیت روانی می‌گردد (علی پور و همکاران، ۱۳۹۲). اعتماد، احساس روابط اجتماعی است و رابطه مستقیم با میزان روابط اجتماعی دارد، بدین صورت که هرچه میزان اعتماد اجتماعی میان افراد و گروه‌ها و سازمان‌های اجتماعی جامعه بیش تر باشد به همان میزان روابط اجتماعی از شدت، تنوع، ثبات و پایداری بیش تری برخوردار است. (توسلی و دیگران، ۱۳۸۴: ۱۲). تجارب ایران و جهان نشان داده‌اند که با برنامه‌هایی آمرانه، یک جانبه، از بالا به پایین و بدون مداخله و نظرخواهی از مردم (به عنوان بهره برداران اصلی برنامه‌ها) نمی‌توان راه به جایی برد. (فنی و دیگران، ۱۳۸۸: ۵۷).

مشارکت اجتماعی

مشارکت اجتماعی به ساده‌ترین و مستقیم‌ترین معنای آن شرکت فعالانه افراد در زندگی اجتماعی است. به نظر «گائوتری» مشارکت اجتماعی، فرآیند اجتماعی عمومی، یکپارچه، چندگانه، چند بعدی و چند فرهنگی است که هدف آن کشاندن همه مردم به ایفای نقش در همه مراحل توسعه است (گائوتری، ۱۹۸۶: ۳۷). به طور خلاصه مشارکت مردم عبارت است از فرآیند و حق اساسی که در طی آن مردم عاقلانه و با آگاهی، اراده و رغبت در زمینه امری خاص، با قبول گوشه‌ای از مسئولیت آن به طور گروهی، سعی در ارضای نیازهای روحی و روانی فردی و گروهی خود در همیاری جهت رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده بر اساس نیازهای واقعی اولویت بندی شده با در نظر گرفتن امکانات و محدودیت ها جهت یافتن هویت فردی و جمعی در جامعه دارند (رجبی، ۱۳۹۰: ۱۰۲).

انسجام و همبستگی اجتماعی

اجتماع‌پذیری، به عنوان قابلیت فزاینده برای گرد آمدن ترکیبی از اجتماع‌های انسانی در اشکال مختلفی از زندگی اجتماعی، تبلور می‌یابد. همبستگی و انسجام، احساس مسئولیت بین چند نفر یا گروه است که از آگاهی و اراده برخوردار باشند و حائز یک معنای اخلاقی است که

متضمن وجود اندیشه یک وظیفه یا الزام متقابل است و نیز یک معنای مثبت از آن برمی آید که وابستگی متقابل کارکردها، اجزا و یا موجودات در یک کل ساخت یافته را می‌رساند (Gehl, 5: 2004). همبستگی وضعیتی است که در آن افراد به واسطه تعهدات فرهنگی و اجتماعی به یکدیگر همبسته و وابسته‌اند (Bhushan, 1992: 109). رابطه مثبتی بین سرمایه اجتماعی و اجتماع محله‌ای وجود دارد (Ferlander, 2003: 6). از نظر «گیدنز» انسجام اجتماعی را نمی‌توان با اقدام از بالا به پایین دولت یا با توسل به سنت تضمین کرد. (Putnam, 2000: 48).

آگاهی اجتماعی

امروزه دانایی و اطلاعات به عنوان سرمایه‌ای عظیم در تحولات اجتماعی نقش آفرین شده و روز به روز ابعاد گسترده‌ای را چه در سطح و چه در عمق پیدا می‌کند تا جایی که یکی از عوامل مهم دستیابی جوامع به سرمایه اجتماعی کسب آگاهی می‌باشد. آگاهی اجتماعی شامل مجموعه‌ای از افکار، عقاید و حساسیت نسبت به زندگی و توجه به هرآنچه که در وسیع‌ترین معنا به امور عمومی اعم از سیاسی و یا اجتماعی مربوط می‌شود. (فیروزآبادی ۱۳۸۴: ۲۸). به طور کلی در هر جامعه‌ای که افراد از ماهیت رخدادهای اجتماعی آگاه نباشند، فرصت‌های مشارکت اجتماعی یا ذخیره اجتماعی پایین خواهد بود (تبریزی و دیگران، ۱۳۸۹: ۵-۳).

مدل تحلیلی سنجش سرمایه اجتماعی در مطالعه حاضر

در جدول شماره ۱، مدل تحلیلی سنجش سرمایه اجتماعی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است، ارائه شده است:

جدول شماره ۱- مدل تحلیلی سنجش سرمایه اجتماعی در مطالعه حاضر

ردیف	متغیر	شاخص	تعریف عملیاتی
۱	اعتماد اجتماعی	اعتماد عمومی	به طور کلی مردم چقدر قابل اعتمادند؟
			به همسایگان خود چقدر اعتماد دارند؟
			مردم تا چه اندازه به قول و قرارهای خود عمل می‌کنند؟
			مردم محله تا چه حد در حفظ و نگهداری اموال عمومی کوشا هستند؟
			مردم تا چه حد در زمینه سپردن منزل در زمان ترک آن (سفر، خرید و ...)
			به همسایگان خود اعتماد دارند؟
			مردم تا چه حد به حفظ و نگهداری وسایل امانت گرفته شده پایبند هستند؟
			مردم برای نگهداری کوتاه مدت فرزندان خود تا چه حد به همسایگان اعتماد دارند؟
اعتماد نهادی	مردم تا چه اندازه با نهادهای اجتماعی در محله خود آشنا هستند؟		
	مردم تا چه اندازه با عملکرد گروه‌ها و نهادهای اجتماعی (شورایاری محله، هیئت امنای مسجد و ...) اعتماد دارند؟		
۲	مشارکت اجتماعی	مشارکت رسمی	میزان مشارکت مردم در اتحادیه‌ها، انجمن‌ها و نهادهای اجتماعی محلی تا چه حد می‌باشد؟
			تعداد نهادهای محلی در محله مذکور چه میزان است؟
		مشارکت غیررسمی (همیاران، خیریه، مذهبی).	افراد محله در طول یک سال گذشته، همسایه‌ها و هم محلی‌های خود را در انواع فعالیت‌های روزمره زندگی تا چه حد کمک کرده‌اند؟
			افراد تا چه میزان در انواع کمک‌های خیریه‌ای در سال گذشته شرکت داشته‌اند؟
۳	آگاهی و توجه اجتماعی و عمومی	آگاهی به امور اجتماعی و عمومی	میزان اطلاع از نحوه انتخاب اعضا و وظایف شورایاری محله چگونه است؟
			میزان آگاهی از پروژه‌های عمرانی شهرداری درون محله تا چه حد می‌باشد؟
			مردم در صورت برگزاری انتخابات محلی به چه میزان مشارکت می‌کنند؟
۴	انسجام و همبستگی اجتماعی	انسجام اجتماعی	احساس مسئولیت بین چند نفر یا چند گروه در بین اعضای محله تا چه حدی است؟
			گروه‌های محلی تا چه حد با هم وحدت و انسجام دارند؟

روش شناسی پژوهش

این تحقیق، پژوهشی توصیفی-تحلیلی و از شاخه مورد پژوهی می‌باشد. توصیفی است؛ چرا که شامل مجموعه روش‌هایی است که هدف آن‌ها توصیف کردن شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است (سرمد، ۱۳۸۱: ۸۲)؛ و تحلیلی است، زیرا به بررسی تطبیقی سرمایه اجتماعی در ساختار محله‌های شهری می‌پردازد.

این پژوهش، از لحاظ هدف از نوع کاربردی و توسعه‌ای و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی است. در زمینه گردآوری اطلاعات از برداشت میدانی و پرسش‌نامه استفاده شده است. داده‌های کیفی با استفاده از مدل طراحی شده به صورت کمی و قابل سنجش تبدیل گردیده است. به منظور تعیین میزان سرمایه اجتماعی درون محلات مورد نظر، شاخص‌هایی بر اساس مبانی نظری تعریف گردید. سنجش سرمایه اجتماعی با شاخص‌های اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام و همبستگی اجتماعی و آگاهی اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. در جهت سنجش داده‌های کیفی از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است. شیوه ارزش‌گذاری سوالات پرسش‌نامه مبتنی بر روش طیف ۵ مقیاسی لیکرت بوده و براین اساس رتبه‌های ۱ تا ۵ به پاسخ‌ها اختصاص داده شد. مدل ارزیابی با ایجاد درخت ارزش و با روش فرآیند تحلیل سلسله مراتبی^۱ و در چهار سطح طراحی شده است. سپس، با شناخت محدوده‌های مطالعاتی از طریق مطالعه میدانی و پرسشنامه‌ای (بر اساس فرمول محاسباتی کوکران)، که در زمستان ۱۳۹۲، به صورت نمونه‌گیری تصادفی سیستماتیک انجام گرفته است، به بررسی تطبیقی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در محلات مناطق سه‌گانه شهر قزوین پرداخته شده است.

حجم جامعه و نمونه مطالعاتی

در پژوهش حاضر جامعه مطالعاتی از میان جمعیت شهر قزوین که در سال ۱۳۸۵ معادل ۳۵۵۳۳۸ نفر بوده‌اند و در مناطق سه‌گانه این شهر انتخاب شده‌اند، ناحیه ۲ از منطقه ۱، ناحیه ۴ از منطقه ۲ و ناحیه ۱۹ از منطقه ۳ شهرداری قزوین به طور تصادفی انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. در جدول شماره ۲ حجم جامعه و نمونه مطالعاتی در مناطق سه‌گانه شهر قزوین را نشان می‌دهد.

^۱ AHP

جدول شماره ۲- حجم جامعه و نمونه مطالعاتی

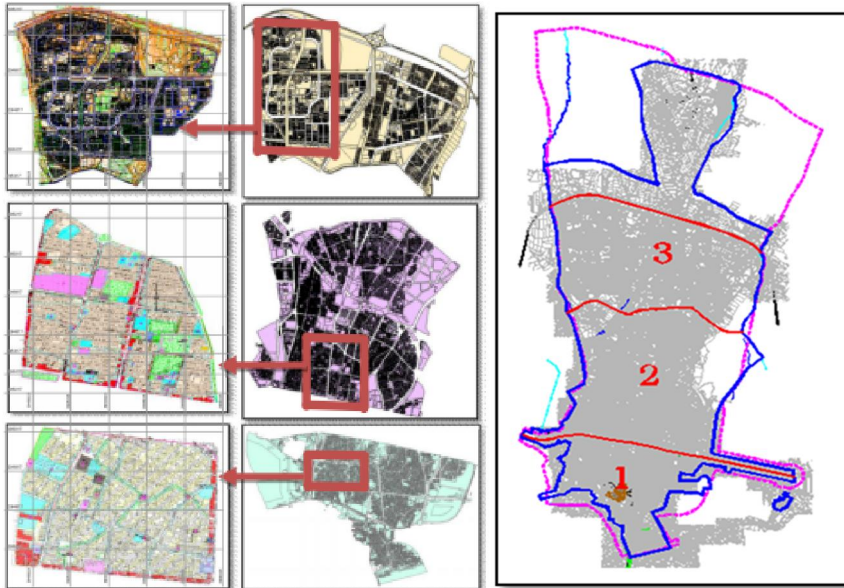
منطقه ۳	منطقه ۲	منطقه ۱	
۹۱۱۵۹	۱۴۲۸۴۰	۱۲۱۳۳۹	حجم جمعیت (حجم جامعه)
ناحیه ۱۹ (۲۲۴۱۹)	ناحیه ۴ (۱۱۳۱۴)	ناحیه ۲ (۱۷۳۹۰)	حجم جامعه در نواحی مورد مطالعه
۳۷۸	۳۷۶	۳۷۲	حجم جمعیت (حجم نمونه)

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳

برای توزیع پرسش‌نامه‌ها، با توجه به دوره‌های شکل‌گیری شهر قزوین و تقسیمات شهرداری قزوین به ۳ منطقه شهری در هر منطقه متناسب با حجم جامعه و فرمول کوکران پرسش‌نامه‌ها به صورت تصادفی ساده توزیع گردیده است. نحوه سازمان‌دهی معیارها به صورت از بالا به پایین بوده است، به این ترتیب که برای هر معیار کلان چند معیار فرعی مطرح شدند. برای سنجش معیارهای فرعی نیز چندین موضوع مدنظر قرار گرفته و نظر شهروندان و استفاده‌کنندگان از فضای مربوطه، در مورد معیارهای رده سوم، نظر سنجی و پرسش انجام پذیرفته است.

عرصه‌ی پژوهش

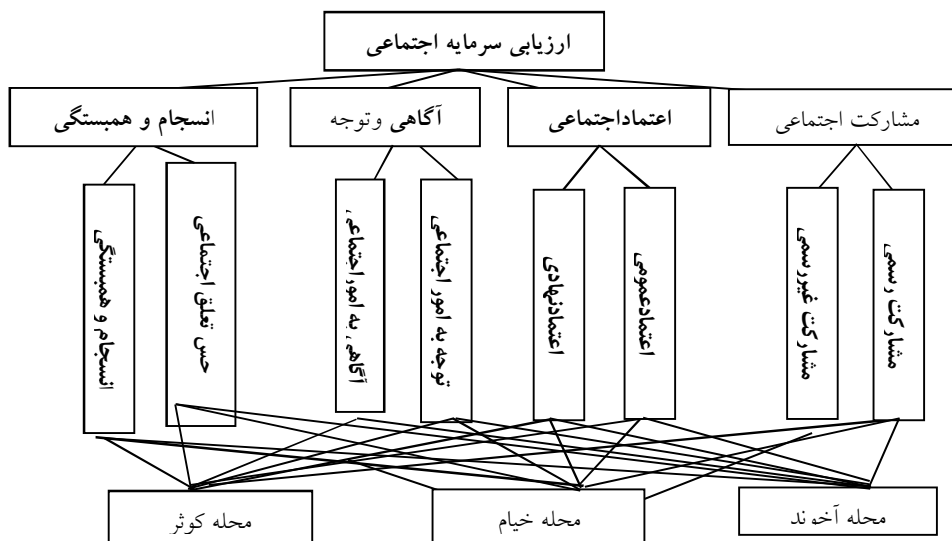
شهر قزوین ترکیبی از بافت ارگانیک بر جای مانده از ادوار پیشین و بافت شطرنجی حاصل از توسعه‌های گذشته نزدیک و اخیر است. بدین ترتیب، بافت قدیمی شهر در جنوب، و بافت جدید و اصطلاحاً مدرن آن در محدوده‌های شمالی شهر واقع شده است. بافت میانی نیز در روند تغییر شکل شهر در محدوده‌ای بین دو بافت تاریخی و جدید شهر شکل گرفته است. در این پژوهش در راستای ارزیابی کیفیت محیط سکونت در شهر قزوین به بررسی میزان این مهم از طریق مدل تحلیلی پژوهش و از هر یک از مناطق شهر قزوین محله‌ای به عنوان نمونه انتخاب شده است که بیانگر ویژگی‌های بافت منطقه‌ی مورد نظر باشد؛ لذا در تصویر شماره ۱ موقعیت هر منطقه و محله منتخب در آن نشان داده شده است:

تصویر شماره ۱- موقعیت محدوده‌های مطالعاتی در شهر قزوین
 ماخذ: تنظیم نگارندگان بر اساس اطلاعات طرح جامع قزوین، ۱۳۹۲

یافته‌های پژوهش

در راستای ارزیابی میزان سرمایه اجتماعی در محلات مورد نظر، مؤلفه‌های مدل تحلیلی پژوهش با استفاده از روش دل‌قی از کارشناسان حوزه شهری و مدیران شهری پرسیده شده و در جهت رسیدن به هدف پژوهش انتخاب شده است. بر اساس مدل AHP که با ساخت درخت سلسله مراتبی و با روش تجزیه‌ای بالا به پایین و مقایسه دودویی طراحی شده است؛ به ارزش‌گذاری هر یک از معیارها و گزینه‌ها پرداخته‌ایم و برای این منظور از نرم افزار Expert Choice استفاده شده است. در نمودار شماره ۱ ساختار سلسله مراتبی درخت ارزش در معیارها و زیر معیارها و گزینه‌های پژوهش نشان داده شده است:

نمودار شماره ۱- مدل سلسله مراتبی برای سه گزینه مورد بررسی در مطالعه حاضر
(ساختار درخت ارزش) مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳

مقایسه دودویی گزینه‌ها

در ارزیابی سرمایه اجتماعی در محلات مسکونی شهر قزوین سه محله به عنوان نمونه مطالعاتی از مناطق سه‌گانه شهر قزوین انتخاب شده است که بیانگر ویژگی‌های مناطق مورد مطالعه می‌باشد. در این قسمت مقایسه دودویی در بین گزینه‌های پژوهش که محلات مورد نظر هستند، انجام گرفته است. نتایج حاصل از پرسش نامه‌ها در گزینه‌ها در نمودار شماره ۲ نشان داده شده است.

Inconsistency Ratio = 0.01

نمودار شماره ۲: ضریب اهمیت گزینه‌های مورد بررسی در نرم افزار Expert Choice
مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳

مقایسه دودویی معیارها و زیر معیارها

معیارهای مورد بررسی در مطالعه حاضر عبارتند از اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، توجه و آگاهی و انسجام و همبستگی اجتماعی. هر یک از معیارها دارای زیر معیارهای خاص خود می‌باشند.

Inconsistency Ratio = 0.0

نمودار شماره ۳: ضریب اهمیت زیر معیارهای معیار اعتماد اجتماعی مورد بررسی در نرم افزار Expert Choice

Inconsistency Ratio = 0.0

نمودار شماره ۴: ضریب اهمیت زیر معیارهای معیار مشارکت اجتماعی در نرم افزار Expert Choice

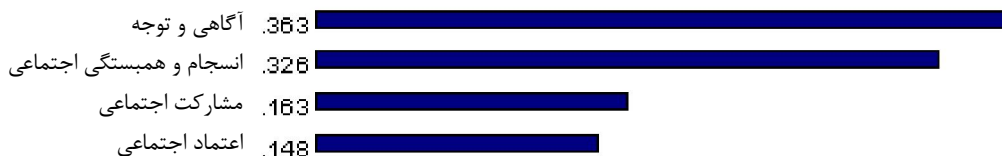
Inconsistency Ratio = 0.0

نمودار شماره ۵: ضریب اهمیت زیر معیارهای معیار آگاهی و توجه در نرم افزار Expert Choice

Inconsistency Ratio = 0.0

نمودار شماره ۶: ضریب اهمیت زیر معیارهای معیار انسجام و همبستگی اجتماعی در نرم افزار Expert Choice

Inconsistency Ratio = 0.01

Expert Choice نمودار شماره ۷: ضریب اهمیت معیارهای مدل نظری پژوهش در نرم افزار
مأخذ نمودارها نگارندگان، ۱۳۹۳

بر اساس محاسبات نرم افزار، ضریب ناسازگاری^۱ کمتر از ۰,۱ به دست آمده که نشان از صحت اوزان تعیین شده می باشد و همچنین با توجه نتایج حاصل از روش تحلیل عامل اکتشافی نیازی به تغییر چارچوب مدل و جابه جایی دسته بندی ها نبوده و مدل مطرح شده تا پایان پژوهش ثابت در نظر گرفته شده است.

جهت سنجش سرمایه اجتماعی در محلات شهر قزوین از آزمون T تک نمونه ای استفاده شده است. با استفاده از این آزمون میانگین امتیاز سرمایه اجتماعی به صورت کلی در شهر قزوین $۳,۴۰۷ < ۱ < ۵$ بدست آمد. شیوه ارزش گذاری سوالات پرسشنامه مبتنی بر روش طیف ۵ مقیاسی لیکرت بوده و براین اساس رتبه های ۱ تا ۵ به پاسخها اختصاص داده شد. امتیاز ۱ نشان دهنده کمترین میزان رضایتمندی از سؤال مربوطه و امتیاز ۵ نشان دهنده بیشترین میزان رضایت است. به این ترتیب عدد ۳ میانه نظری پاسخها می باشد. با تحلیل پرسشنامه ها و ضرب اعداد به دست آمده برای هر سطح در ضریب اهمیت (وزن) سطح بالاتر، به نتایج مندرج در جدول شماره ۲ دست می یابیم. لازم به ذکر است که پرسش نامه هایی که در بین شهروندان توزیع شده است، بر اساس زیر معیارها و معیارهای مدل نظری پژوهش تنظیم شده و میانگین ارزش هر زیر معیار و معیار در طیف لیکرت با امتیاز هر مؤلفه در فرایند تحلیل سلسله مراتبی درهم آمیخته و نتایج نتایج استخراجی از پرسشنامه در جدول شماره ۳ ارائه شده است.

^۱. InconsistencyRatio

جدول شماره ۳: نتایج استخراجی از پرسشنامه ارزیابی سرمایه اجتماعی در مناطق سه گانه شهر قزوین

نام محدوده	سطح اول	سنجش کیفیت	سطح دوم	سنجش کیفیت	سطح سوم	سنجش کیفیت
منطقه ۱ (محله آخوند)	ارزیابی سرمایه اجتماعی	۳,۰۲	مشارکت اجتماعی	۳,۸۵	مشارکت رسمی	۴,۲۴
					مشارکت غیر رسمی	۳,۴۶
			اعتماد اجتماعی	۲,۷۵	اعتماد عمومی	۳,۱۲
					اعتماد رسمی	۲,۴۵
			آگاهی و توجه	۳,۲۰	آگاهی به امور اجتماعی	۲,۵۴
					توجه به امور اجتماعی	۳,۴۷
					انسجام و همبستگی اجتماعی	۲,۷۳
منطقه ۲ (محله خیام)	ارزیابی سرمایه اجتماعی	۲,۴۵۵	مشارکت اجتماعی	۱,۸۱	مشارکت رسمی	۱,۴۵
					مشارکت غیر رسمی	۲,۱۷
			اعتماد اجتماعی	۲,۸۵	اعتماد عمومی	۲,۷۶
					اعتماد رسمی	۲,۹۵
			آگاهی و توجه	۳,۰۵۵	آگاهی به امور اجتماعی	۳,۲۶
					توجه به امور اجتماعی	۲,۸۵
			انسجام و همبستگی اجتماعی	۲,۱۰۵	انسجام و همبستگی	۲,۱۴
حس تعلق اجتماعی	۲,۰۷					
منطقه ۳ (محله کوثر)	ارزیابی سرمایه اجتماعی	۱,۹۳۷	مشارکت اجتماعی	۲,۰۰۵	مشارکت رسمی	۱,۲۵
					مشارکت غیر رسمی	۲,۷۶
			اعتماد اجتماعی	۲,۵۱	اعتماد عمومی	۲,۴۶
					اعتماد رسمی	۲,۵۶
			آگاهی و توجه	۱,۸۴	آگاهی به امور اجتماعی	۱,۵۸
					توجه به امور اجتماعی	۲,۱۰
			انسجام و همبستگی اجتماعی	۱,۳۹۵	انسجام و همبستگی	۱,۶۷
حس تعلق اجتماعی	۱,۱۲					

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳

در میان محلات مورد مطالعه محله آخوند در منطقه ۱ شهرداری قزوین دارای بیشترین میزان سرمایه اجتماعی و به دنبال آن محله خیام در منطقه ۲ و در نهایت محله کوثر در رتبه‌ی سوم از لحاظ میزان سرمایه اجتماعی ارزش‌گذاری شده است که فرضیه پژوهش اثبات می‌گردد. اختلاف در بافت و ویژگی‌های محلات مختلف شهر قزوین در بافت سنتی و بافت نوساز بسیار چشم‌گیر می‌باشد؛ چرا که میزان سرمایه اجتماعی در محلات بافت قدیمی

نظیر محله آخوند بسیار بالاتر از بافت‌های نوساز شهری برآورد شده است. اما به طور کلی میزان سرمایه اجتماعی در شهر قزوین در سطح متوسط ارزیابی شده است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که شهروندان در مناطق مختلف شهر قزوین نسبت به شرایط و ویژگی‌های متفاوت موجود در بافت سکونتی خود دارای درجه متفاوتی از روابط و پیوندهای اجتماعی گسترده، مشارکت اجتماعی و عضویت‌های سازمانی لازم و اعتماد فراگیر اجتماعی به عنوان عناصری ضروری برای تشکیل سرمایه‌های فرهنگی نمادین و اجتماعی هستند. از نظر بورديو، جایگاه فرد در نظام اجتماعی وابسته به میزان برخورداری او از انواع سرمایه و توانایی او برای باز تبدیل یک نوع از سرمایه به نوع دیگر است. کمبود یک نوع از سرمایه فرآیند باز تبدیل انواع سرمایه را با مشکل مواجه می‌کند و مانع از آن می‌شود که گروه‌های محروم بتوانند به سهولت جایگاه اجتماعی و اقتصادی خود را در نظام طبقاتی جامعه ارتقاء بخشند. در شهر قزوین به عنوان نمونه مطالعاتی می‌توان این شرایط را متناسب با ویژگی‌های هر بافت شناخت. در بافت مرکزی شهر بالاترین میزان سرمایه اجتماعی نسبت به سایر محلات و در بافت قدیمی نیز با فاصله‌ای کم نسبت به بافت مرکزی میزان سرمایه اجتماعی در سطح متوسط و قابل قبول می‌باشد؛ این در حالی است که بافت نوساز شهری پایین‌ترین میزان سرمایه اجتماعی را به خود اختصاص داده و همچنین بافت محلات مسکونی پراکنده با تراکم پایین شهری و همچنین سکونت قشر کم درآمد جامعه بر میزان سرمایه اجتماعی در فضا تأثیرگذار بوده است.

راهکارها و پیشنهادهای تقویت سرمایه اجتماعی

- ۱- مشارکت دادن مردم از طریق انتخاب نمایندگان در هر محله جهت شناسایی مشکلات شهری و بیان نیازمندی‌های هر منطقه در جهت نیل به توسعه آن منطقه و شهر و بدین طریق از یک سو اعتبارات و امکانات به طرف خواست واقعی مردم سوق پیدا می‌کند و همچنین ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی هر منطقه در توسعه لحاظ می‌گردد.
- ۲- زمینه و بستر مناسب جهت مشارکت شهروندان در گروه‌ها و تشکل‌های غیر رسمی فراهم گردد.

- ۳- اطلاع رسانی دقیق در ارتباط با مسایل شهری برای بالا بردن سطح آگاهی و اطلاعات مردم و ایجاد انگیزه در آنان جهت ایجاد حس همکاری و مشارکت بیش تر صورت گیرد.
- ۴- ارتقا سطح علمی دانش‌آموزان در مدارس جهت تقویت میزان آگاهی و همچنین سرمایه اجتماعی آنان که به نوبه خود می‌توان در جهت تربیت شهروندانی آگاه و مسوولیت پذیر باشد.
- ۵- ایجاد زمینه مناسب جهت تعامل بیش تر شهروندان و تبادل اندیشه آنان از طریق ایجاد کانون‌های فرهنگی
- ۶- برقراری ارتباط با جوامع دیگر جهت استفاده از تجربیات شهرهایی که توسعه یافته، یا طرح‌ها و برنامه‌های موفق را به اجرا گذاشته‌اند.
- ۷- تقویت امکانات فرهنگی و اجتماعی در شهر جهت بالا بردن روحیه تعاون و همکاری شهروندان در محله.
- ۸- توسعه خدمات رفاهی و ایجاد اشتغال
- ۹- تبادل اطلاعات بین نهادهای سازمان‌ها و گروه‌های دخیل در امر توسعه شهر.
- ۱۰- به رسمیت شناختن حقوق شهروندی ساکنان در محدوده مورد مطالعه در برنامه‌ریزی‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و کالبدی با هدف توانمندسازی ساکنان این محله
- ۱۱- افزایش دخالت‌های کالبدی در سطح محله برای ارتقا کیفی محیط با هدف افزایش انگیزه ساکنان برای تداوم سکونت و تقویت وجوه بالقوه سرمایه اجتماعی در سطح محله.
- ۱۲- اتکا بر وجوه بالفعل سرمایه اجتماعی در سطح محله در ارتقا الگوی مداخلات کالبدی از محرک به سمت مشارکتی و از آن سو در جهت مردمی.
- ۱۳- ایجاد خدمات و کاربری‌های سبز، مراکز اصلی و فرعی در سطح محله، ایجاد تنوع و جذابیت محیط.
- ۱۴- برنامه‌ریزی بر اساس نیاز و مشارکت مردم برای ظرفیت‌سازی اجتماعی در بین محلات.
- ۱۵- ایجاد فضاها و بسترهای تعامل و اشتراک اجتماعی در بافت.

منابع و مآخذ:

۱. تبریزی محسنی، ع. آقا محسنی، م. ۱۳۸۹. بررسی سرمایه اجتماعی در توسعه‌ی شهری، مورد پژوهی: شهر محلات، فصلنامه مدیریت شهری، تهران، شماره ۲۶، ۱۵-۳.
۲. توسلی، غ.، موسوی، ع و م. ۱۳۸۴. مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید، فصلنامه علوم اجتماعی، تهران، شماره ۲۶، ۲۱-۱۰.
۳. توکلی نیا، ج، شمس پویا، م. ۱۳۹۴. تحلیل سرمایه اجتماعی با تاکید بر مشارکت شهروندی و پاسخگویی مدیران شهری (نمونه موردی: اسلامشهر)، فصل نامه آمایش محیط، شماره ۳۰ صفحه ۱۳۷-۱۵۲
۴. رجبی، آ. ۱۳۹۰. شیوه‌های مشارکت شهروندی در فرآیند های توسعه ی شهری، فصلنامه جغرافیایی آمایش محیط، دانشگاه آزاد اسلامی ملایر، ملایر، ایران، شماره ۱۲، ۱۱۰-۱۰۲.
۵. رفیعی، ز. ۱۳۸۸. محله گرایی و همبستگی اجتماعی، پایگاه اطلاع رسانی گزارش ایران، روزنامه همشهری.
۶. زیاری، ک، شریفی، ا، نعیمی، ک، ۱۳۹۳، ارزیابی نقش توسعه اجتماعی در تحکیم حس مکانی، مطالعه موردی: محلات ناحیه ۱۰ شهر سنندج، فصلنامه آمایش محیط ، سال چهارم، شماره چهاردهم، زمستان ۹۳
۷. سجادی، ژ.، پور موسوی، م.، اسکندرپور، م. ۱۳۹۰. بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری با تأکید بر مشارکت مردمی (مطالعه موردی: محله دولاب تهران)، فصلنامه جغرافیایی آمایش محیط، دانشگاه آزاد اسلامی ملایر، ملایر، ایران شماره ۱۴، ۱۴۸-۱۴۰.
۸. شارع پور، م. ۱۳۸۳. فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن، انجمن جامعه شناسی ایران، نشر کلمه، تهران، ۸۸.
۹. شمعی، ع.، پوراحمد، ا. ۱۳۸۴. بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا، تهران، ۱۱۰.
۱۰. علی پور، ر. ۱۳۹۲. بررسی شاخص‌های کیفیت محیط در شناسایی اولویت‌های مداخله در محدوده‌ی بافت فرسوده شهر بندر لنگه، فصلنامه باغ نظر، تهران: ۹(۲۰۹: ۱۳-۲۱).
۱۱. فیروزآبادی، ا. ۱۳۸۴. سرمایه اجتماعی و عوامل موثر در شکل‌گیری آن در شهر تهران، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، ۲۸-۲۰.

۱۲. فنی، ز.، صادقی، ی. ۱۳۸۸. توانمندسازی حاشیه نشینان در فرآیند بهسازی و نوسازی بافت فرسوده شهری، فصلنامه جغرافیایی آمایش محیط، دانشگاه آزاد اسلامی ملایر، ملایر، ایران شماره ۷، ۶۰-۵۰.
۱۳. قدسی پور، ح. ۱۳۸۱. تحلیل سلسله مراتبی AHP، مرکز نشر دانشگاه صنعتی امیر کبیر، تهران، ۱۱۹.
۱۴. کلمن، ج. ۱۹۸۸. بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری، نشر نی، تهران، ۱۲۰.
۱۵. نوابخش، م.، فدوی، ج. ۱۳۸۷. بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه شهری (مطالعه موردی منطقه ۵ شهر تهران). پژوهش نامه علوم اجتماعی، شماره ۳، ۷۰-۵۸.
16. Adler, P.S. 2002. Social Capital: Prospects for a New Concept, *Academy of Management Review*, 27(1), 20-32.
17. Bhushan, B. 1992. *Directionary of sociology*, Anmol Reprint, 109.
18. Felander, S. 2003. *The internet, social capital and local*, Ferlander, S.2003. *the internet, social capital and local community thesis submitted for the degree of doctor philosophy*, 210.
19. *Eing of nations: the role of human and social capital*. OECD: Paris, 42-52.
20. Fridman, John .1998. *Toward a non – Euclidian mode of planning – APA journal*, Autumn , 482.
21. Fukuyama, F. 1999. *Social Capital and Civic Society*, Conference on Second Generalization Reform, 10-21.
22. Gaoteri, H. 1986. *popular participation in development, in participation in development*, Paris ,VNESCO, 80.
23. Giddens , A. 1994 .*Beyond left & Right*, Cambridge , polity press.
24. Gehl, J. 2004. *Public life*. Copenhagen: Danish architectural press, 5-18.
25. Key, A. 2005. *Social capital, The Social economy and community development*, Oxford. *Development journal*. Advance access publication 15 feb:162.
26. Gaoteri, H .1986. *Popular participation in development in participation in development* , Paris ,UNESCO.
27. Madanipour, A. 2001. *How relevant is planning by neighbourhoods today in town planning*, *Review*, 72(2),69-81.

28. Montgomery, J. 2006. Community strengthening through urban sociability, department for Victorian communities, urban cultures Ltd.
29. OECD (Organization for Economic cooperation and development). 2001. The wellb
30. Putnam, R. 2000. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community, Simon and Schuster, New York, 42-55.
31. Requena, F. 2003. "Social capital, satisfaction and quality of life in the workplace". Social Indicators Research. 61, pp 331-360.
32. Woolcock, M. 2000. Social Capital and Economic Development: Towards a Theoretical Synthesis and Policy Framework, Theory and Society, 27, 65-78.
33. Woolcock, M. 2001. The place of Social Capital in understanding Social and Economic Outcomes, ISUMA Canadian Journal of Policy Research, 2(1).